

DEVÓCIÓ ÉS DEKORÁCIÓ

18. ÉS 19. SZÁZADI KOLOSTORMUNKÁK MAGYARORSZÁGON

DEVÓCIÓ ÉS DEKORÁCIÓ

18. ÉS 19. SZÁZADI KOLOSTORMUNKÁK MAGYARORSZÁGON

KIÁLLÍTÁS

Dobó István Vármúzeum, Eger
1984. okt. 17. – 1985. márc. 4.

Sárospataki Képtár, Sárospatak
1985. márc. 10. – 1985. aug. 2.

Lektorálta:
Galavics Géza

Fotók:
Lónyainé Nagy Éva
Kolozs Ágnes (53. kép)
Lobenwein Tamás (81. kép)

Fordítás:
Borus Judit

Szerkesztő:
Lengyel László
A kiállítást rendezték:
Kárpáti László
Lengyel László

Kiadja a Dobó István Vármúzeum Eger
Felelős kiadó: Dr. Bodó Sándor

Börzsöny Reklámiroda
Példányszám: 2000

EGER, 1987

„ÖLTÖZTETVE VAGYON VÖRÖS BÁRSONYBA...”
FELDÍSZÍTETT KATAKOMBASZENT EREKLYÉK

A barokk-kori szenttisztelet egyik jellegzetes megnyilvánulása a katakombaszentek kultusza. A kultuszáramlat európai elterjedéséhez az alapot a római katakombák 16–17. századi újrafelfedezése, az ennek nyomán megkezdődő ásatások, a talált csontvázak őskeresztény vértanúszentekként való hitelesítése, valamint a csontváz ereklyék Európa-szerte történő szétajándékozása együttesen szolgáltatták.¹ Magyarországon a kultusz nem tett szert olyan jelentőségre, mint például olasz, svájci, bajor vagy osztrák területen, ugyanakkor viszont lényegesen erőteljesebb annál, mint amit például a Rajna-vidéken ezen a téren megfigyelhetünk.² A kultusz jó példával szolgál a korábban ismeretlen szentek tiszteletének ereklyéjük révén történő meghonosítására, a szentkultusz külső irányítottságára illetve irányíthatóságára. A katakombaszentek tisztelete paradigmaticusnak látszik más egyházi áhítatformák történeti alakulására is: példáján a kultusz különböző fázisai a terjesztéstől a meggyökerezésen át az elhalásig lépésről lépésre nyomon követhetők. Csaknem mindig megragadhatjuk a kultusz terjedését közvetlenül szorgalmazó tényezőt, az esetek döntő többségében egyházi (főpapi és szerzetesi), néhány alkalommal pedig világi (kegyúri) intenciót, amelyre aztán a kultusz további megnyilvánulásait visszavezethetjük. A kultuszáramlat a 17. század második felétől a 19. század közepéig tart, fénykora a 18. század második felére esik. A 17. század második felében a kultusz törökellenes vonása az erőteljesebb, a 18. században megerősödik és fokozatosan előtérbe kerül a katakombaszentek presztízs-növelő, reprezentatív funkciója. Az ereklyék Rómából történő megszerzésének célja ekkor részben egy már kialakult kultuszhely hírnevének föllendítése, egy új templom vagy új egyházmegye szakrális tekintélyének emelése, a „sanctitas loci” erősítése. Másrészt ekkor a kultusz gyakran kapcsolódik össze Mária, illetve a magyar szentek tiszteletével, ami arra utal, hogy a kultusz összefüggésben áll a reformáció utáni idők rekatolizációs törekvésével. Több utalást találunk arra is, hogy a kultusz szorgalmazásának célja a nemzetiségek összekapcsolása egy azelőtt mindannyiuk részéről ismert szent kultuszában.

A kultusz terjesztésének fontos része az ereklye ünnepélyes körülmények között végbemenő translációja, majd az ezt követő időszakban a translá-

ciós emlékünnepek megtartása. A kultusz befogadásának legjellemzőbb vonása, hogy az mindig megmarad a helyi tisztelet, egy jól körülhatárolható terület keretei között, és soha nem lépi át egy egyházmegye, egy kegyhely vagy egy templom vonzáskörének határait. A kultusz tényleges befogadását jól mutatják a katakombaszentek „népi” funkciói: a szentek csodatévőként és névpatrónusként való tisztelete. A kultusz jellemző vonása az is, hogy a katakombaszenteknek nem alakultak ki speciális patronátusaik, ezek a szentek nem illeszkednek be a barokk-kori szenttiszteletben tovább zajló specializálódási folyamatba. A liturgikus tisztelet helyi jellege mellett ez is nagymértékben közrejátszott abban, hogy egyrészt a katakombaszentek nem tudtak szert tenni országos jelentőségre, másrészt hogy a kultusz nagy tömegeket megmozgató, a kezdeti gyors fellendülést szorgalmazó tényezőinek megszűnése csaknem minden esetben együtt jár magának a kultusznak a hanyatlásával illetve nyomtalan eltűnésével. A kultusz háttérbe szorulásához hozzájárult az is, hogy a többi szenttől eltérően a katakombaszenteknek nem volt legendájuk, a róluk alkotott kép a személyes jegyek hiányában jórészt csupán általánosságokat tartalmazott (12. kép). Mindehhez járult a 18–19. század fordulóján erősödő kétely a szentek csodatévő erejében, ami az ereklyetiszteletet érintő kritika felerősödésével és a 19. századi új kultuszáramlatok feltűnésével együtt a szentekhez fűződő viszony megváltozását, a katakombaszenteknek a kultusból való fokozatos kiszorulását eredményezte.³

*

Minden egyes katakombaszent kultuszának kialakulásában tehát meghatározó szerepe volt az ereklye ünnepélyes körülmények között végbemennő translációjának és a későbbi kultushelyen történő elhelyezésének. Amikor a barokk-kori egyházi kézművesség egyik részterületéhez, a női kolostorokban működő kézműves műhelyek ereklyedíszítő tevékenységéhez szolgálunk adatokkal, ennek a mozzanatnak megkülönböztetett figyelmet kell szentelnünk. Az ereklyék translációja (a kultushelyre történő átvitele) ugyanis a Tridentinum előtti egyházi gyakorlatban a feldíszítetlen és nem hitelesített ereklyék átvitelét (ún. *illatio*) foglalta magába, a két fogalom valójában ugyanazt a liturgikus cselekvést jelentette. A tridenti rendelkezések után kezdetben az illáció bizonyos jelei a translációnál is megtalálhatók voltak és ez fordítva is előfordult, a két különböző ak-

tus a gyakorlatban csak lassan különült el egymástól. A feldíszítetlen csontváz ereklyék ünnepélyes translációja a megtalálás, az átvitel, valamint az elhelyezés egységét és folyamatosságát emelte ki. Csak fokozatosan került előtérbe a gyakorlat, hogy a translációkor az ereklye már nem abban az egyszerű fa ládában volt, amiben az ereklyét Rómából elküldték, hanem azt már a transláció előtt feldíszítették.⁴

A katakombaszentek ereklyedíszítésének önálló vizsgálata fontos egyrészt azért, mert az ereklyéknek a korabeli nézőre gyakorolt hatása, a látvány a kultusz egyik fontos összetevője. Látni fogjuk, hogy a katakombaszentek ereklyéinek elhelyezésénél és feldíszítésénél a szentekről alkotott elvont kép bemutatása mellett nagy súlyt helyeztek az érzéki, kézzelfogható megjelenés kialakítására, ami minden bizonnyal erős hatással volt a szemlélőre (13. kép). Másrészt ezek az ereklyedíszítések beletartoznak az ún. kolostormunkák széles skálájának nagyobb művészeti és áhítati összefüggéseibe is, ami ugyancsak vizsgálatra érdemes tárgyakká avatja ezeket az együtteseket.

Az ereklyék díszítésére az ereklye Rómából vezető útjának különböző állomásain nyílt lehetőség. A legegyszerűbb megoldás az volt, hogy az ereklyét Rómából már eleve feldíszítve bocsátották útjára. Így például az 1776-ban VI. Pius pápa által Mária Krisztina osztrák főhercegnőnek illetve férjének, Albert Kázmér szász tescheni hercegnek ajándékozott Szt. Christina és Szt. Augustus ereklyéket Rómában díszítették fel, amelyek később a mosonmagyaróvári kapucinus kolostortemplomban kerültek elhelyezésre.⁵ Ugyanez történt 1826-ban Szt. Valerius Felicianus ereklyéjével is, amely Apponyi Antal gróf, apostoli követ kérésére került a mucsli plébániatemplomba.⁶ Ezekben az esetekben a római feldíszítésre foltehetően azért került sor, mert ott látták biztosítottak az igényes munka gondos elvégzését.

Az ereklyék Magyarországra vezető útjának egyik fontos állomása volt Bécs, s innen érthető, hogy több ereklyét Bécsben díszítettek. Így például az Eszterházy Pál által, annak pécsi püspökké való kinevezése előtt kapott Szt. Faustinus ereklyéjéről tudjuk, hogy azt 1781 áprilisában Rómából Bécsbe vitték, ahol feldíszítették, majd hajón Mohácsig s onnan Pécsre szállították.⁷ Az 1751-ben Koptik Odó dömölki apát kérésére küldött és Homokkomáromban elhelyezett Szt. Felix ereklyét Bécsben az orsolyiták díszítették fel.⁸ Ugyancsak Bécsben került sor az 1737-ben Alvarus Cienfuegos pécsi püspök által a pécsi székesegyház számára küldött Szt. Vin-

centinus ereklye díszítésére, mivel az szállítás közben megsérült. A testet itt újra összeállították, és feldíszítve Julianus Sabbatinus apollóniai püspök házi kápolnájában nyilvános tiszteletre tették ki.⁹ A külföldön díszített ereklyék közül kettőnél arra találtunk nyomot, hogy azt nem Rómában vagy Bécsben, hanem Grácban díszítették fel. A gráci orsolyiták végezték az 1769-ben Zalaszentgrótra került Szt. Innocentius díszítését,¹⁰ s ugyancsak Grácban történt az 1804-ben Herzan – Harras Ferenc szombathelyi püspök kérésére a szentgotthárdi ciszterci apátsági templomban elhelyezett Szt. Vincentius testének felékesítése.¹¹ Ez utóbbi ereklye felöltöztetését az ereklyetartó koporsó hátsó oldalának felirata szerint Theresia Zenger gráci orsolyita apáca végezte 51 éves korában.¹²

A Magyarországon feldíszített ereklyék esetében öt különböző női kolostor munkájával találkoztunk. A budai klarisszák öltöztették fel a Vánossi Antal jezsuita tartományfőnök helyettes által kért és 1761-ben a székesfehérvári Nepomuki Szt. János templomban elhelyezett Szt. Candidus testét.¹³ Föltehetően ugyancsak ők készíthették a valamikor 1782 előtt a budai klarissza kolostorban oltárra helyezett Szt. Bonifatius és Szt. Clemens ereklyék díszítését.¹⁴ A szombathelyi székesegyház Szt. Placidus ereklyéjének díszítését Somogyi Lipót püspök megbízásából 1814-ben győri orsolyita apácák végezték, a díszítés 327 aranyforintba került.¹⁵ A roznányi székesegyházba került Szt. Neitus testének díszítésére a pozsonyi Szt. Erzsébet apácák kaptak megbízást. Munkájuk három hónapig tartott, melyben Haaz Mária Erzsébet superiora és Haetsler Mária Emerica secretaria irányításával számos apáca vett részt. Munkájukért az apácák a roznányi püspöktől egy hitelesítő irattal ellátott ereklyedarabot kaptak ajándékba a szent testéből.¹⁶

Néhány esetben az is előfordult, hogy az ereklye díszítését megújították, mivel az vagy megsérült vagy egyszerűen idejétmúltnak találták. Így például a transláció után hetven évvel, 1764-ben ismét feldíszítették a budavári Nagyboldogasszony templomban elhelyezett Szt. Fortunatus testét. A díszítés és az új koporsó több mint 300 forintba került.¹⁷ Amikor az ellopott és öltözékétől megfosztott ereklye 1789 után a vízivárosi Szt. Erzsébet apácákhoz került, a testet az apácák ismét feldíszítették, és díszes üvegkoporsóba tették.¹⁸ Ugyancsak a budavári Nagyboldogasszony templomból, annak 1877-es átépítésekor került a vízivárosi Szt. Erzsébet apácákhoz Szt. Flamidián ereklyéje, akik illő módon feldíszítve a főoltárra tették.¹⁹ Kétszer került sor a kalocsai székesegyházban őrzött Szt. Pius újraöltöztetésé-

re. Először 1799-ben, 57 évvel a transláció után, Klobusiczky Péter kanonok adományából kapott új dísz az ereklye.²⁰ A második öltöztetésre a templom 1827-es restaurálásakor került sor, amikor a kalocsai apácák öltöztették fel a testet és a koporsót is megújították.²¹

A forrásokban szereplő kolostorokon kívül minden valószínűség szerint más női rendházak is foglalkoztak ereklyedíszítéssel. Így például feltételezhetjük, hogy a kismartoni kastélykápolnában lévő Szt. Cöstantinus testét ezüsttel és arannyal átszőtt világoskék brokátruhába a kismartoni ágostonos apácák díszítették fel.²² Munkáik alapján azonban az előbb említett kolostorok lehettek a legismertebbek, mivel a katakombaszentek ereklyéinek feldíszítése különösen nagy ügyességet és szakismeretet igényelt, s ezért távolabbról is felkeresték őket a megrendelésekkel. Az ereklyedíszítés a kolostormunkáknak csupán egyik legrepresentatív csoportja, emellett a női kolostorok másik „mellékfoglalkozása” az egyházi liturgikus öltözetek készítése volt, amellyek előállításához ugyanazokat a – nagyrészt olasz és francia importból származó – anyagokat használták, mint a paramentumokhoz. Pontosabban szólva, a liturgikus öltözetek készítése a női kolostorok körében szinte általánosnak tekinthető, ereklyék díszítésével viszont csak azok foglalkozhattak közülük, amelyek az állandó megbízások révén nagy gyakorlatot szereztek a díszítőelemek elrendezésében és az anyagkezelésben, ezáltal jelentős hírnévre tettek szert, s így ezek a munkák a kolostorok egyik fontos bevételi forrását jelentették.

Az ereklyék korabeli megjelenésére vonatkozó egykorú források ugyancsak rendkívül szűkszavúak. Az 1651-ben Nagyszombatban elhelyezett „tíz szent mártír” díszítéséről például csupán annyit tudunk meg, hogy azok testét bársonnyal ékesítették.²³ A Máriavölgyben tisztelt Szt. Theodorát 1717-ben értékes ékszerekkel díszítették.²⁴ Ugyanez az ereklye az 1786-os feloszlatai jegyzőkönyvben úgy szerepel, mint „1 hl. Leib in hölzerner vergoldten Sarch, samethen Kleid mit Porthen”.²⁵ Az 1696-ban a budavári Nagyboldogasszony templomba translált Szt. Fortunatus testét aranyszövevvel és drágakövekkel ékesítették és aranyozott üvegkoporsóba helyezték el.²⁶ A székesfehérvári Szt. Candidus budai klarisszák által készített, 160 aranyforintba kerülő öltözéke a korabeli vélemény szerint „olyan szépséges elegáns volt, hogy ki látta, hozzá hasonlót nem tudott mondani”.²⁷ A Mucsiba került Szt. Valerius Felicianus testét 1826-ban „különféle szabott ruhák sorába, aranyművekkel borítva és más díszekkel szépen ékesítették, és harcós módjára felöltöztetve egy szép mesterséggel kidolgozott és

bearanyozott, négy kristályüveg táblával megerősített fa tartóba” tették.²⁸

A homokkomáromi Szt. Félix ereklye megjelenésére vonatkozik a következő prédikáció részlet, amely az ereklye translációjának évében a templom egyik búcsúnapján hangzott el: „*Íme kedves Keresztényim, ezen Mennyei Magneskö Dicsőséges Szent FELIX Mátyr itten eltölttetek az óltáron, öltöztetve vagyon vörös bársonyba; de talán ez a vörös bársony az ő égő szeretetét, avagy pedig a Kristus Jesusért ki-öntött piros Véréét fogja jelenteni, mellyre nézve is... állandó örömben és vigasságban fog élni*”.²⁹ Ez a részlet a konkrét megjelenésen túl egyben már utal az ereklyék öltöztetésének szimbolikus jelentésére is. Inkább csak általánosságban, a végzett munka elismeréseként történik utalás a rozsnyói székesegyházba translált Szt. Neitus öltözkéjére Jordánszky Elek kanonok beszédében, amely a díszítést végző pozsonyi Szt. Erzsébet apácák templomában hangzott el az ereklye első nyilvános tiszteletre történt kitételekor: „*Die hochwürdige Frau Oberin der Elisabetherinnen allhier, hat mit ihren Mitschwestern an der zierlichen Einfassung mit Kunst, Kenntniss und rastloser Mühe gearbeitet...*”.³⁰ A szokásos díszítésmód mellett az ereklyékkel kapcsolatos magatartás megváltozására hívja fel a figyelmet a következő beszédrészlet, amely a balassagyarmati Szt. Felicianus ereklye translációjának száz éves évfordulója alkalmából hangzott el: „*Az atyák arany és drágakövekkel díszítették a szentek ereklyéit, gyermekeik pedig örültségökben szólnak eresztik azokat, miután a kincsektől, melyekkel évszázadok elhalmozták, megfosztották*”.³¹

Az ereklyék megjelenéséhez szervesen hozzátartozott az ereklyék foglalta, legtöbb esetben a már többször említett üvegfalú koporsó, amely a közvetlen vizuális kapcsolatot biztosítja a kultusz tárgya és a kultuszban résztvevők között. Ennek készítése többnyire asztalos-, üveges- és aranyozó munka volt, amivel itt részletesen nem foglalkozhatunk, a koporsó belső díszítését azonban jórészt ugyancsak az apácák végezték. Így például Szt. Neitus ereklyéjének korabeli leírásából megtudjuk, hogy a szent testét a pozsonyi Szt. Erzsébet apácák „*aranyszövetbe és selyembe öltöztették, amint igazgyöngyökkel, drágakövekkel smaragdokkal és aranyrojtokkal díszítették*”, a koporsó belsejét pedig „*aranyrojtokkal, gyöngyökkel, igazgyöngyökkel és értékes kövekkel díszítették*”.³² A mosonmagyaróvári Szt. Christina testét a hitelesítő irat szerint „*hajas selyemmel borított, selyemből és aranyból fűzött rojtokkal körüldíszített fa szekrénybe*” helyezték.³³ Mindezek az adatok az ereklyék néhány korabeli rézmetszetes ábrázolásá-

val³⁴ együtt nem alkalmasak az aprólékos részletek megfigyelésére, ezért a történeti adatok áttekintése után figyelmünket fordítsuk az ereklyék mai megjelenési formája felé.

Az eddigi anyaggyűjtés során a történeti Magyarország területén 23 helyen összesen 29 katakombaszent ereklyét találtunk, számuk ennél eredetileg minden bizonnyal lényegesen több lehetett.³⁵ Ezek közül 6 különböző helyen lévő 6 ereklye a mai országhatáron kívül esik. A fennmaradó 23 ereklye közül 4 az idők során elpusztult vagy eltűnt,³⁶ 2 a díszítés szempontjából érdektelen,³⁷ kettőt pedig nem sikerült megvizsgáljunk.³⁸ Így 13 különböző helyről összesen 15 ereklyéről rendelkezünk viszonylag pontos, a különböző díszítésmódok és technikák részletes bemutatását lehetővé tevő adatokkal. A korabeli ábrázolások és leírások néhány további ereklye esetében lehetővé teszik az ereklyéknek egyik, vagy másik díszítési típusba történő besorolását.

A csontoknak az ereklyetartóban történő elhelyezése alapján az ereklyék két nagy csoportba oszthatók. Az első csoportba azok az ereklyék tartoznak, amelyeknél a csontokat nem állították össze egész testté, hanem a legjellegzetesebb csontokat (koponya, kar- és lábszárcsontok) kiemelve ezeket külön-külön díszítették és helyezték el az ereklyetartóban. Ennek a típusnak jellegzetes képviselői az esztergomi Szt. Clemens és Szt. Bonifatius ereklyék. Itt tulajdonképpen páros ereklyékről van szó, mivel az ereklyetartók formája, a csontok belső elrendezése és díszítése egymáshoz hasonló. A fej a téglalapra állított, lapított trapéz keresztmetszetű ereklyetartó közepén, kis emelvényre helyezett piros bársonypárnán nyugszik, fölötté felirat: „*Sacrum Caput et Corpus S. Bonifacii M.*” illetve „*Sacrum Caput et Corpus S. Clementis Martyris*”. A bársonypárna oldalán hullámvonalas, indás ezüstcsipke, a párna sarkain fémszállal átszőtt aranybojtok vannak. A fejet átlátszó, tüllszerű anyagba takarták, a díszeket erősítették. A homlokot zöld és aranszínű fémszállból tekercselt levelekből álló babérmagkoszorú övezi, amely elől a homloknál zárul. A záródás alatt Szt. Clemes homlokán sodrott aranszállból hurkolt csokorra erősített foglalatban piros ékkő, a koszorú alól a homlok két oldalán gyöngyfűzés ível, magát a koszorút pedig apró ékköves polion virágok díszítik (14. kép). A párnát tartó emelvény piros bársonyborítását aranszállból hullámvonalban hajlított rojtozás ívei teszik kulisszaszerűvé. Ez előtt áll a szent véréet tartalmazó feliratos kehely, melynek oldalát sodrott ezüstszállból való, spirális keretű levélformák borítják. Az emelvény, a párna és a fej két oldalára

egymás fölött lépcsőzetes formában, szimmetrikus tablószerű elrendezésben piros bársony alapon a nagyobb csontdarabokat erősítették fel, melyekre leveles, gyöngyös polion virágfüzéreket tekertek. A csontokat hullámvonalban hajlított, párhuzamosan futó fémszálak arany rojtsorok választják el egymástól. Az egész építményt zöld és arany fémszálból tekeresztelt, dúslevelű, körbefutó íves babérágak keretezik.

Különálló csontok alkotják az egri bazilika káptalani sekrestyéjében másodlagosan elhelyezett Szt. Innocentius ereklyét is.³⁸ Az áthelyezés miatt feltételezhető, hogy az ereklye ma már nem az eredeti formájában, esetleg hiányosan látható. A fekvő téglalap alakú ereklyetartót belül alul és felül fából faragott barokk rózságak keretezik, a kétoldalt látható legyezőformájú díszek már a 19. századból valók. A középre helyezett párnán nyugvó koponya felülnézetben látható, melyből csak a fejtető maradt meg. A koponyán keresztben és átlósan, valamint a koponya körül fémszálakból és gyöngyökből álló polion dísz. A fej két oldalán egy-egy babérág, melyben a leveleket sodrott fémszállal körülfont gyöngyűsorok alkotják. A párna szélein keskeny fémcshipke csík fut körbe legyezőmintával, kétoldalt ugyanezzel a mintával ívesre hajlított, széles fémcshipke. A párna felső csücskeitől kétoldalt íves elrendezésben egy-egy kar vagy lábszárcsont dús polion díszítéssel borítva. A háttér üresen maradt felületeit kisméretű polion virágcsokrok töltik ki (15. kép).

Ennél az ereklyecsoporthoz említjük meg, hogy még ennyi sem maradt a budavári Nagyboldogasszony templomból 1877-ben a vízivárosi Szt. Erzsébet apácákhoz került, és ott újra feldíszített Szt. Flamidianus ereklyéből. A piramis alakú ereklyetartóban ma csupán egy bársonypárnára helyezett, babérkoszorúval övezett koponya látható, az ereklye korábbi formájáról, díszítéséről nem rendelkezünk adatokkal. A monoki Szt. Urbanus ereklye ma is díszesen faragott, íves vonalvezetésű barokk tartóban van, középen a koponyával. A homlokot virágkoszorú, a koponya alatt és mellett a csontokat polion díszítés övezi. (15. kép)⁴⁰

A katakombaszent ereklyék másik, kiterjedtebb és látványosabb csoportját azok az ereklyék alkotják, amelyeket egész test formájában állítottak össze. Az ereklyék testszerű hatást keltő, csontvázfigurák formájában történő plasztikus megjelenítéséhez az ösztönzés Itália felől érkezett, ahol már a 17. században nagy számban találunk fekvő, ülő vagy álló tartásban elhelyezett katakombaszenteket.⁴¹ A magyar anyagban eddig kizárólag a talán legkevésbé feltűnő fekvő tartással találkozunk. Itt a barokk elképze-

lés szerinti korhű római katonai egyenruhába öltöztetett szent a vértanúság szimbólumaival ellátva mint „Krisztus katonája” jelenik meg, amint kinyújtott kézzel és lábbal a hátán fekszik, vagy féloldalt fordulva egyik kezével a fejét támasztja, a másikkal pedig pálmaágot tart. Ebben az ereklyecsoporthoz a csontok láttatásának mértéke, illetve a díszítés módja szerint három fő típust tudunk megkülönböztetni. Az első típusba azok az ereklyék tartoznak, amelyeknél az összeállítók a csontok minél teljesebb láttatására törekedtek, a díszítés itt mintegy a csontváz kiemelését szolgálja. A bemutatást itt is célszerű az egyes ereklyék egymás mellé állításával végezni.

A katakombaszentek fejét minden esetben laza szövésű tüllfátyol borítja, a fej egyetlen díszérendszerint a különbözőképpen kialakított babérkoszorú. A díszítéstípus egyik legigényesebb megvalósulása a pécsi Szt. Faustinus ereklyén tanulmányozható. Babérkoszorújának széles, pajzsalakú leveleit legyezőmintás aranycsipke szegélyezi, amire apró gyöngyöket és ékköveket erősítettek. A koszorú a homlok közepén, felfűzött gyöngyökből és ékkövekből összeállított csokorral záródik (16. kép). Vállát aranszínű selyemből szabott, piros, kék, zöld virágokkal és levelekkel hímzett palást borítja, melynek szélét gyöngyökkel dúsított, egymással szembefordított legyezőmintás aranycsipke szegélyezi. A bordacsontokat kettős sorban, piros alapon, hasonló aranycsipke borítja, a csontok közti helyet is ez tölti ki. Az alsótestet a derékra erősített, combközépig érő szoknyaszerű ruhadarab fedi, amit a palásttal azonos mintázatú, ezüstszállal átszőtt selyemből készítettek és hasonló módon díszítettek. A végtagok csontjai, a kar és a láb körvonalait követő, legyezőmintás fémcshipkével szegélyezett, felül nyitott selyemborításban nyugszanak. Ezt a borítást az ízületeknél és a hosszabb csontok néhány pontján keresztirányú fémcshipke illetve fémszállal átszőtt piros selyemcsokor fogja össze (17. kép). A jobb kéz a test mellett, a bal kéz könyökben meghajlítva a derékon nyugszik. Az aranyborítású, aranszállal szegélyezett pálmaágot a bal kéz könyökhajlatában helyezték el. A kézfejen az ujjperceket az ízületeknél gyöngyűsorral díszített aranycsipke fogja körül, az ujjak végén ugyancsak aranycsipke borítás.

A típus másik példája, a zalaszentgróti Szt. Innoncentius feje bársonypárnán nyugszik, a fejet övező koszorú sűrűn egymás mellé illesztett, hosszukás levelekből áll, a levelek szélét fémszálak hímzés keretezi. A vállon fémszállal átszőtt, virágmintás selyempalást, alatta fémszállal csíkosan szőtt muszlin zubbony, mindkét ruhadarab szélét csipkedísz szegélyezi.

A bordacsontokat gyöngyökből, kövekből, sodrott és egymáshoz erősített fémszálakból előre elkészített szalagokkal fonták körül. A mell közepén a nyaktól a derékig stilizált levelekből és virágokból összeállított polion díszsor húzódik. A derékon díszes öv, mely szövetalapon fémfoglatba erősített kövekből és felvarrt gyöngyökből áll. A derékra erősített bársonyszoknya fölött virágmintás selyemből szabott csípővédő, mindkettőt gazdag csipkedísz szegélyezi. A végtagok csontjait a bordákat díszítő szalagokhoz hasonló, az ízületeknél különösen gazdag fonatokkal tekerték körül. A jobb kéz a fej alatt nyugszik, a bal a derékon átnyúlva tartja a palmaágot, a lábak térdben enyhén meghajlítva zsugorított tartásban.

Aranycsipkével szegélyezett, vörös színű kettős bársonypárnán nyugszik a székesfehérvári Szt. Candidus feje. Fejéke nem egyszerű babérkoszorú: alapanyaga fémszállal átszőtt, a homlok köré tekert széles bordás szövetdarab, amelyre előre elkészített levélfonatokat, virágmintákat, vörös, fehér és zöld színű ékköveket varrtak, középen polion virágcsokorral (18. kép). Vállán fémcspikével szegélyezett, rózsaszín selyembélésű bársonypalást, a bordacsontokat egyenként polion virágfűzerekkel díszítették. A mell közepén, a nyaktól a derékig húzódó szalagon hosszúkás alakú, fémszálas foglatba erősített vörös ékkövek között polion virágok. Derekán övvel felerősített, a térd fölött végződő szoknyaszerű ruhadarab, dús polion díszítéssel. Végtagcsontjait ritka szövésű tüllszerű anyag borítja, a polion virágokat és selyem szegélyeket erre erősítették (19. kép). A lábat a boka fölött selyemszalaggal kötötték át és pecséttel a koporsó hátsó falához rögzítették. A lábfejen fémszállal átszőtt szövetből készült saru, polion rátétekkel és fémcspikével (20. kép). A kéz csontjait tüllszerű anyag kesztyűszerűen fogja össze, a kézfejen polion virágok, az ujjakat hurkolt fémszáldísz keretezi, a kisujjon gyöngyös gyűrű. A csuklónál húzott selyem kezelő, ruha-csipkével díszítve. A szent vérét tartalmazó jelképes edényt a térd magasságában helyezték el: rajta felirat és pecsét, felső peremén és tetején polion virágfűzerek futnak körbe (21. kép).

A mosonmagyaróvári páros ereklyék közül Szt. Augustus homlokát sima levelekből álló babérkoszorú övezi, a levelek között a babér termésének viaszból megformált bogyci is láthatók. Vállán virágcsokrokkal hímzett selyempalást, a fej és a test között finom csipkéből készült húzott körgallér. A felsőtestet a karokkal együtt átlátszó, fémszállal csíkosan átszőtt muszlin ing borítja, melyre elől és a csuklónál polion virágokat erősítették (23. kép). A derékra rögzített, fémcspikével szegélyezett bársonyszoknya fölött se-

lyemből szabott, ékkövekkel díszített csípővédő. A lábakat bőszárú, térdnél húzott bársonynadrág takarja, a lábfejen zsinórral fölerősített bársonypapucs. A kézfejen kitömött fehér bőrkesztyű, a kisujjon gyűrű. A szent vérét tartalmazó jelképes edény fából készült, oldalán nyílással.

Az ereklyecsoport egyetlen női szentjének, a mosonmagyaróvári Szt. Christinának a fejét polion virágokból összeállított dús koszorú keretezi. Az áll alatt fémszállal hímzett, csipkével szegett kettős körgallér. A bordacsontokat a felsőtestet borító ingszerű felsőruha bársony anyagára erősítették és külön-külön polion virágokkal díszítették. A térdig érő bársonyszoknya alsó szélét széles fémcspikével és gyönggyel díszített, szabdalt kötény takarja, magán a szoknyán fűzött gyöngyből és fémszállal készített virágok. A szoknya alól kinyúló lábszárcsontokat a kéz és a lábfej csontjaihoz hasonlóan bordás szövetbe takarták, melyre polion virágokat és fémcspikesort erősítettek (22. kép).

A második típust azok az ereklyék alkotják, amelyeknél a testet és a végtagok csontjait a különböző ruhadarabok szinte teljesen eltakarják, rendszerint csupán a babérkoszorúval övezett koponya látszik tüllfátyol alatt. A típus jellegzetes példája a művészi szempontból is jelentős értéket képviselő szentgotthárdi Szt. Vincentius ereklye. A vállon világoskék selyempalást, amit aranyhímzéssel, gyöngyökkel és rávarrt flitterekkel díszítettek, szélét aranycsipke szegélyezi. A felsőtesten elől nyitott hosszú ujjú vörös bársonymellény, a nyílásban a bordacsontokat teljesen elfedő dús polion díszítés. A mellény ujja a könyök fölött kezdődően arannyal hímzett, fényes fehér selyem flitterdíszítéssel, a kézfejen fehér kesztyű. A palmaágot az elől közepén egymásbakulcsolódó kezek tartják (24. kép). A derékon combközépig érő, ezüstszálas virágokkal hímzett, világoskék selyemszoknya, a lábon kitömött, geometrikus mintájú hímzéssel és színes flitterrel díszített hosszú fehér selyemnadrág. A lábszárrészen gyöngyökből, kövekből, aranszálakból készült virágos, leveles, bojtos díszsor. A lábfejen teljesen zárt, hegyesorrú hímzett fehér selyemcipő, mellette a szent vérét tartalmazó, polionvirágokkal, színes ékkövekkel és gyöngyökkel dúsan borított edény (25. kép). Az egész test vörös bársonnyal bevont derékaljon, a fej vörös bársonypárnán nyugszik, mindkettő szélén aranypaszományos, hímzett leveles indákból, felvarrt gyöngyökből és flitterekből álló díszítés húzódik.

A szombathelyi Szt. Placidus fején félgömbalakú, turbánszerű fejfedő van gazdag polion díszekből, vörös és zöld ékkövekkel, fehér gyöngyökkel (26. kép). A vállon bársonypalást, a felsőtesten csipkekézelővel ellátott, gazdagon hímzett, polion virágokkal és gyöngyökkel díszített sötétvörös bársony ujjas, a kézfejen polion virágokkal borított fehér kesztyű. A kézfej mellett palmaág és a vért tartalmazó kehely, a polion díszekből összeállítva. A derékon fémszállal gazdagon átszőtt csipkedíszes selyemszoknya. A lábakat vastag bársonyanyag borítja, melyre dús polion díszeket erősítettek. A lábfejek fémszállal átszőtt hímzett selyemcipőben, mellette a szent nevét tartalmazó felirat, a felirat fölött polion virágkoszorú. A bársony derékaljat átlós irányú, párhuzamos polion virágcsíkok szegélyezik. A fej alatt vörös színű, kettős bársonypárna, oldalán ezüstszálas hímzéssel, csücskein bojtokkal. A koporsó hátsó oldalát bordó mintás világos selyembrokát drapéria borítja, felső szélén elől ugyanebből az anyagból kivágott, fémszálas hímzéssel keretezett, bojtokban végződő kulisszaszerű szegélydísz húzódik. A szegélydísz közepétől kétoldalt átlós irányban sodrott aranyszálból készült zsinór lóg le, a végén bojtokkal (27. kép).

Hegyes, süvegszerű fejfedő borítja a kaloccai Szt. Pius fejét, melyre úgy hímezték rá a babérkoszorút jelképező ágakat. Az egész testet egybeszabott, ugyanabból a világos színű selyem anyagból készített ruhába öltöztették. A selyem mintái eukarisztikus szimbólumok: szőlő és búzakalász. A mellen dús fémszálas hímzés indákkal, virágokkal és levelekkel, ugyanez látható a ruha ujján. A sodrott fémszálas övvel jelzett deréktól lefelé a ruha rakott selyemszoknyában folytatódik, alsó részén minden rakáson különböző színű ékkövek, alsó szegélyén fémcsipke dísz. A lábon hímzett selyemnadrág, a lábfejen ugyancsak selyemcipő. A test mellett körülbelül csipőmagasságban ékkövekkel és hurkolt zsinórdíszsel borítva a szent vért tartalmazó felíratos edény. A testen átlós irányban elhelyezve nagyméretű, dús levelű palmaág. Az ereklye fémcsipkével keretezett hitelesítő iratát a koporsó hátsó falára erősítették.

A típus egyetlen gyermekcsontváz ereklyéje a homokkomáromi Szt. Felix ereklye a fokozott életszerűsége törekvés miatt mintegy átmenetet alkot a harmadik díszítéstípus felé. A homlokot övező zöld és vörös ékköves babérkoszorú alól aranyszőke hajfürtök göndörödnek elő, az arckoponyát fedő túll anyagra pedig a szem és az orr helyén mintegy maszkszerűen az üregek eltakarására kékszínű drágakőből és gyöngyökből készült szemet illetve orrot erősítettek. A felsőtesten vörös bársonyujjas, melyre a vállánál és az al-

sókarnál fémcsipkével szegélyezett fehér selyem rátétet erősítettek. A mellrészén a nyak alatt átlósan, ez alatt pedig a bordák irányával párhuzamosan kétoldalt gazdag polion díszítés zöld, vörös és kék ékkövekkel. A derékon az alsótestet eltakaró lemezes csipővédő fehér selyemből bársony rátéttel, a széleket arany és ezüst csipke keretezi. A lábak dísztelen vörös bársonynadrágban, a ruhába takart lábfejen polion díszes saru, melynek szíjait a térd alatt kötötték meg. Az ereklye hitelesítő iratát tartalmazó felíratos bársony tokot aranycsipke keretezi. A koporsó hátsó oldalát aranyhímzésű, ékkövekkel díszített fehér selyemdrapéria borítja.

Az ereklyék harmadik, a jelenkori anyagban mindössze egyetlen példával képviselt⁴² típusát az jellemzi, hogy a csontok teljesen eltűnnek a szem elől, a díszítők munkájukban a lehető legteljesebb élethűségre törekkeznek. Erre példa a mucsi Szt. Valerius Felicianus ereklye. A fedetlenül maradt fej és végtagokat anyagában színezett rózsaszín viaszból formálták meg úgy, hogy azok a kitömött ruházattal együtt az éppen csak alvó ember benyomását keltik. A természetes göndör hajjal borított, zöld babérkoszorúval és arany glóriával övezett fej kettős, széles aranyszálas hímzéssel keretezett, csücskein aranybojtokkal díszített zöld bársonypárnán nyugszik. A viasz arcon a szem, száj, orr valamint a szőrzet (a pelyhedző szakál, a bajusz és a szempilla eredeti szőrből) élethűen van megformálva (28. kép). A viasz nyakon keresztben hosszú vágás húzódik szívárgó vércseppekkel, amely közvetlenül is utal a szent vértanúságára. A vállon ékkövel felerősített, rózsaszín selyembélésű palást, melynek külsejét gyöngyökkel, aranyszálas hímzéssel, flitterekkel, ékkövekkel és sodrott aranyrojtokkal borították. A felsőtesten ezüstszállal átszőtt hosszú ujjú fehér selyembrokát ing gazdag növényi mintás aranyhímzéssel, a nyak és a csukló körül fehér csipkedíszsel. A zöld színű palmaágot tartó jobb kéz ingujján legyezőmintás aranycsipkével keretezett mesterséges hasíték, melyen át a karcsont egy része látható. A bal kéz mutatóujján egy keskeny résen át ugyancsak láthatóvá tették az ujj csontjait. Az ing lemezes csipővédőben folytatódik, mely alatt a térdnél végződő hímzett selyemnadrág található (29. kép). A nadrágból kinyúló lábszár és lábfej (az ujjakon körmökkel) ugyancsak viaszból van, a lábfejen saru, melynek aranyszálból font szíjait a lábszár közepénél kötötték meg. A láb mellett faragott, aranyozott fából készült mellékletek, mely a vért tartalmazó edényen kívül a római katona harci felsze-

relése: kard, tollas sisak, valamint egy kerek pajzs, közepén Krisztus-mogrammal. A koporsó belső falát borító selyembrokát anyagra flittercsillogokat erősítettek.

*

Az ereklyedíszítésben alkalmazott technikákról összefoglalóan elmondhatjuk, hogy lényegüket tekintve két nagy csoportra oszthatók, amelyeket rendszerint egymással párhuzamosan alkalmaztak. Az egyik a különféle hímzések csoportja, amelyre elsősorban a nagyobb felülettel rendelkező ruhadarabok adtak lehetőséget. A selyem-, arany- és ezüstsálak felhasználása a hímzésben tette lehetővé az ékkövek, gyöngyök és flitterek felerősítését. A ruhákat díszítő hímzett dísz nagyrészt növényi motívumokból áll, de előfordul geometrikus minta és vallási szimbólumok alkalmazása is. A hímzés alapanyagául szolgáló szövetanyagok között a selyem és a bársony fordul elő a leggyakrabban, de találkozunk a brokáttal és más nemes anyagokkal (selyembársony stb.) is. A felhasznált szövetanyagok színei között a vértanúság egyházi színének megfelelően a vörös uralkodik, néha az arany kerül előtérbe. Emellett a zöld, kék, sárga és fehér különböző árnyalatainak alkalmazása is előfordul, ami gyakran a kontraszthatást illetve a vörös szín kiemelését szolgálta.

A hímzések mellett alkalmazott másik jellegzetes technika az ún. polion díszítés, amikor az apácák arany-, ezüst- és selyemsálakból, sodrott és hurkolt huzalokból, előre elkészített levelekből és virágokból, gyöngyökből, csiszolt üvegekből és színes ékkövekből különböző szalagokat, csokrokat és más díszítő elemeket készítettek, amivel a csontokat körülfonták és amelyeket az öltözék hangsúlyosabb részeire felerősítettek. Ez a megoldás lényegében megegyezik a kisebb méretű kolostormunkákon alkalmazott filigrán technikával, itt tulajdonképpen a magánáhitat céljára szolgáló kisebb tárgyakon (ereklyetartókon, viasz domborműveken, szentképeken stb.) alkalmazott technika ismétlődik meg valamivel nagyobb méretben.

A díszítésnél, a hímzésnél, a spirálok, sodronyok stb. előállításához az apácák speciális szerszámokat használtak, amelyek nem csupán mesteremberektől, hanem — mint a külföldi példák alapján tudjuk⁴³ — férfikolostorok ügyeskező lakóitól is származhattak. Ilyen eszközök voltak a különböző orsók, pálcák, gombolyítótűk, csipkeverők, árak, szálvezetők, hurkolók stb. A nyersanyagok nagy részét — mint például a selymet, fémszála-

kat, üveggyöngyöt, ékkövet, fémvirágokat, előnyomott és kivágott, majd filigránnal bevont apró kartonlapokat, passzományokat, flittereket stb. — készen vásárolták, díszítéseket ezekből, valamint a részben vagy teljesen saját maguk által előre készített elemekből állították össze.

Az alkalmazott technikához tartozik, hogy az ereklyék testformában történő elrendezéséhez — külső segítség mellett — néhány esetben igénybe vettek egy külön erre a célra fából vagy drótból készített, papírmaséval vagy más anyaggal borított vázat, amelyre a csontokat a kívánt formában fölerősítették. Mielőtt a csontokat a vázszerkezetre montirozták és feldíszítették, enyvvvel kenték be és megszáritották azokat, hogy ezzel is növeljék a tartósságot. A díszítések megújításánál a speciális tisztítási eljárások mellett rendszerint ezt a műveletet is megismételték.⁴⁴

Az egymást több ponton kiegészítő történeti adatok és a ma is megfigyelhető díszítésmódok összevetéséből kitűnik, hogy lényeges táji különbség a különböző technikák alkalmazásában nem mutatható ki. Az ereklyék díszítéshez az ösztönzés közvetve Itáliából, bajor-osztrák kolostorok közvetítésével érkezett, és innen érhető, hogy az élénk nyugati kapcsolatokkal rendelkező 18. századi budai és pozsonyi műhelyek munkái nem mutatnak nagyobb eltérést például a Grácban vagy Bécsben díszített ereklyékhez képest, ami jól utal a műfaj nemzetköziségére. Jelentősebb eltérés figyelhető meg a technikák időbeli alakulásában: az aprólékos munkával, a részletek kidolgozásával, finom anyagok felhasználásával jellemezhető, viszonylag egységes 18. századi kép után a 18–19. század fordulójától kezdve megfigyelhető az olcsóbb, hatáskeltő anyagok, kevesebb gondot igénylő, gyorsabb technikák alkalmazása. Ez utóbbira jó példa a 19. század első harmadában újradíszített kalocsai ereklye, ahol a polion technika teljesen eltűnik, s kizárólag szabott és hímzett ruhákat találunk.

A díszítéstechnika időbeli változása az egész testereklyék típusaiban is jól tükröződik: a csontok minél teljesebb láttatására törekvő díszítésmóddal kizárólag a 18. században találkozunk, a már teljesen felöltöztetett, csak a koponyacsontot láttató ereklyék a 18. és a 19. században egyaránt előfordulnak, míg a tökéletes élethűségre törekvő, viaszformákat alkalmazó technika csak a 19. században fordul elő. Ez a díszítéstechnikában és az ereklyetípusok alakulásában nyomon követhető, a csontok fokozatos eltűnését eredményező folyamat jól párhuzamba állítható a halálról alkotott felfogásban nagyjából a 18–19. század fordulóján végbemenő általánosabb változással is, melynek során a különböző társadalmi és gazdasági té-

nyezők hatására a halál realitását az élet minden területén különféle eszközökkel igyekeztek elfedni illetve fokozatosan a háttérbe szorítani.⁴⁵

A díszítéstechnikában megfigyelhető változást egy-egy műhelyen belül is nyomon követhetjük. A gráci orsolyiták például 1769-ben még a hagyományos polion technikával, a csontok minél teljesebb láttatására törekedve díszítették fel a zalaszentgróti Szt. Innocentius testét, de negyven évvel később az 1804-ben Szentgotthárdra került Szt. Vincentius ereklyét már ruhába öltöztették, a csontok közül csak a koponya látható. Ugyanannak a minél teljesebb láttatására törekvő technikának az egy időszakon és egy műhelyen belül történő következetes alkalmazása figyelhető meg a budai klarisszák által 1761-ben díszített székesfehérvári Szt. Candidus és a budai klarisszák kolostorába került, 1782 körül elpusztult s csak metszetről ismert Szt. Clemens ereklyén.

Mindezek alapján összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a magyarországi katakombaszent ereklyék díszítését érintő további következtetések levonásához, művészeti és stíluskritikai összefüggések megállapításához kiterjedtebb forráskutatásra, szélesebb körű anyaggyűjtésre, a kolostormunkák különböző csoportjainak részletes összevetésére és a nemzetközi anyaggal történő összehasonlítására van szükség. Míg Nyugat-Európában számos kolostorban ma is lehetőség van a különböző díszítéstechnikák élőben történő aprólékos tanulmányozására, a magyar kutatónak meg kell elégednie a történeti adatok és a „késztermékek” vizsgálatát segítségül hívó rekonstrukcióval. Sajnos egyelőre nem állnak rendelkezésre olyan korabeli írott források, amelyek közvetlenül is alkalmat adnának a különböző díszítéstechnikák és minták átadásának, tanulásának és fejlődésének a tanulmányozására.⁴⁵ A történeti adatok hiánya és esetlegessége egyelőre nem teszi lehetővé a különböző külföldi és hazai kolostori műhelyek közti kapcsolatok, az alkalmazott technikák és minták útjának, a kiemelkedő díszítő egyéniségek tevékenységének és kisugárzó hatásának a nyomon követését.⁴⁷ Mindezek a nehézségek egyben jelzik a kutatás további feladatait.

JEGYZETEK

- ¹ Achermann, Hansjakob: Die Katakombenheiligen und Ihre Translationen in der schweizerischen Quart des Bistums Konstanz. Stans 1979. 7-19.
- ² Achermann, Hansjakob: Translationen heiliger Leiber als barockes Phaenomen. Jahrbuch für Volkskunde. 1981. 4. 101-111. — Krausen, Edgar: Schicksale römischer Katakombenheiliger zwischen 1800 und 1980. Jahrbuch für Volkskunde. 1981. 4. 160-167. — Markmiller, Fritz: Die Übertargung zweier Katakombenheiliger nach Niederbayern im 18. Jahrhundert. Jahrbuch für Volkskunde. 1981. 4. 127-159. — Plück, Beate: Der Kult des Katakombenheiligen Donatus von Münstereifel. Jahrbuch für Volkskunde. 1981. 4. 112-126. — Pözl, Walter: Katakombenheilige als „Attribute“ von Gnadenbildern. Jahrbuch für Volkskunde. 1981. 4. 168-184.
- ³ Minderről részletesen lásd Tüskés Gábor — Knapp Éva: Fejezetek a barokk-kori szentkultusz történetéből. Katakombaszentek tisztelete. Megjelenés alatt a Népi kultúra népi társadalom XV. kötetében.
- ⁴ Achermann, Hansjakob: i.m. 1979. 51-54.
- ⁵ Weisz János: A mosonmagyaróvári „sóház”, volt kapucinus kolostor története. (kézirat) Várgesztes.
- ⁶ Hollók, Emericus: Solemnia cultus exuviarum S. Neiti ... Rosnaivae 1841. 31. — Brüstle, Josephus: Recensio Universi Cleri Diocesis Quinque-Ecclesiensis ... III. Quinque-Eccl. 1879. 858.
- ⁷ „...hinc dicti Sancti corpus Roma procuratum jam mense Aprili ejusdem Anni 1781. Mohácsinum transmissit ... ad urbem comitabatur ...” — Brüstle, Josephus: Recensio Universi Cleri Diocesis Quinque-Ecclesiensis ... I. 1874. 506., „...Corpus S. Faustini Martyris ... Praesul Roma comparatur, Viennae exornatum, per que Danubium usque Mohacs deductum...” Historia Domus Quinque-Ecclesiensis. Tomus I. 1686—1805. Conscripta 1776 per Samuelem Horvath. Budapesti Országuti Ferences Ház Levéltára, 6.sz. 321.
- ⁸ Takács Ince — Pfeiffer János: Szent Ferenc fiai Veszprém egyházmegye területén különös tekintettel a XVII. és XVIII. századra. (Kézirat) Veszprém 1948. 129.
- ⁹ Litterae Authenticae Sacris Corporis S. Vincenty Martyris. Pécs, Káptalani Levéltár, Magánlevéltár, Fasc. LXXII.n.25.
- ¹⁰ A hitelesítő irat magyar fordítása az ereklyetartó előtt. Zalaszengrót, Plébániatemplom.
- ¹¹ Tüskés Gábor — Knapp Éva: i.m. 1982. 19.
- ¹² „...Theres. Zenger ex Urs: a Gratz hat diesen h: gekleidet Ihres Alters 51 Ja. ...” Felirat az ereklyetartó hátsó oldalán. Szentgotthárd, Plébániatemplom.
- ¹³ Historia Missionis Alba-Regaliensis Soc.Jes. ab Anno Domini 1727. Budapesti Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ab, 82.fol. 69/b.
- ¹⁴ vö. Tüskés Gábor — Knapp Éva: i.m. 1982. 35.
- ¹⁵ A díszítésre vonatkozó iratok, a győri apácák, a chirurgus stb. nyugtái „Ornamenta S. Corporis S. Placidi M.” címen Géfin Gyula 1929. 284. szerint a Szombathelyi Püspöki Levéltárban a III.sz. 5. fiókjában található. Ez az anyag a levéltár rendezetlensége miatt jelenleg hozzáférhetetlen. Az ereklyére vonatkozó adatokat Géfin Gyula: A szombathelyi

Egyházmegye története. I. Szombathely 1929. 284. alapján közöljük.

¹⁶ Hollók, Emericus: i.m. 1841. 71-73.

¹⁷ Némethy Lajos: Nagyboldogasszonyról nevezett Budavári főtemplom története. Esztergom 1876. 124.

¹⁸ Pokorny Emánuel: A Szent-Erzsébet szerzet. Bp. 1935. 110.

¹⁹ Némethy Lajos: A Budapest — Vizivárosi Erzsébetiek. Bp. 1886. 30. — Pokorny Emánuel: i.m. 1935. 110.

²⁰ „... pia liberalitate RR. D. Petri Klobusitzki, metropolitanae huius ecclesiae canonici, novum decus accepit anno 1799.” Katona, Stephanus: Historia Metropolitanae Colocensis Ecclesiae ...II. Colocae 1800. 267.

²¹ Winkler Pál: A kalocsai érseki főszékesegyház 1010-től napjainkig. Kalocsa, 1929. 120.

²² Csatkai, André — Frey, Dagobert: Österreichische Kunsttopographie. Bd. XXIV. Wien, 1932. 79.

²³ „...haec ... purpuratum Christi Martyrum Corpora...” Ocskovszky, Franc. Aug.: Historia Urbis Tirnaviensis ... Tirnaviae, 1843. 54.

²⁴ „...pretiosis ornamentis decoratum...” Berger Nicolaus: Annalium Eremitico-Coenobiticorum ... volumum secundum. 1663—1727. Budapesti Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ab. 210. fol. 223/a.

²⁵ Documenta Artis Paulinorum 1975. 353.

²⁶ Pokorny Emánuel: i.m. 1935. 110.

²⁷ „...tam eleganti venustate, ut Quicumque spectarunt hactenus, nihil se his simile uspiam vidisse audentur confiteantur. In hoc ornamenta 160 fl. insumpti sunt.” Historia Missionis ... i.m. fol. 69/b.

²⁸ „...variiis seria rasitis vestibus, aureo opere pyrigio distinctis, aliisque ornatibus eleganter dispositis, militari modo notabiliter indutum, reposuimus in vena lignea affabre elaborata, ac deaurata, quatuor tabulis chrySTALLINIS munita...” Brüstle, Josephus: i.m. 1879. 860.

²⁹ Both Jakab: Szent Felix iffurul és martyrrul predikáció ... Pozsony, 1751. D1/b.

³⁰ Jordánszky, Alexius: Andere bei dem ... in der Kirche St. Elisabeth in Pressburg ruhenden Körper des Heiligen Neiti Martyrers ... Pressburg, 1836. 7.

³¹ Draxler Ev. János: Egyházi beszéd ... Balassagyarmat, 1863. 7.

³² „...aureis fimbriis, gemmis, unionibus, et lapidiis pretiosis ornatus capsae, id est cistae lignae crystallis munitae, inauratis listis ornamentisque elegantibus decoratae...” Hollók, Emericus: I.m. 1841. 60.

³³ „...in Capsula lignea Serico Villosa cooperta, fimbrys Serico, et auro contextis circumornata...” Szt. Christina hitelesítő irata az ereklyetartó mellett a falon. Mosonmagyaróvár, I.sz. Plébániatemplom.

³⁴ A Szt. Fortunatus ereklyéről készült rézmetszetet Némethy Lajos: i.m. 1886. 29—30., a budai klarisszákánál őrzött Szt. Clemens ereklyét bemutató rézmetszetet Pataky Dénes: A magyar rézmetszés története. Budapest, 1951. 85. közli. A budai klarisszákánál őrzött Szt. Bonifatius ereklyéről készült rézmetszet feliratát a gyűjteményében lévő példány alapján közli Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. I. Bp. 1977. 369. A homokkomáromi Szt. Félix ereklyéről készült két, egymáshoz hasonló képi elrendezést mutató korabeli metszet közül az egyiket csak leírásból ismerjük: Takács Ince Pfeiffer János: i.m. 1948. IV. fejezet, 64.

A másik metszetet közli Tüskés Gábor — Knapp Ilona Éva: Egy dunántúli búcsújáráshely a XVIII. században. A homokkomáromi mirákulomos könyv tanulmányai. Ethnographia, 1982. 2. sz. 275—276.

³⁵ Balassagyarmat, Szentháromság t.: Szt. Felicianus
Búcsúszentlászló, Ferences kolostor.: Szt. Vitalis
Buda, Klarissza kolostor.: Szt. Bonifatius és Szt. Clemens
Buda, Nagyboldogasszony t.: Szt. Flamidianus és Szt. Fortunatus
Eger, Székesegyház: Szt. Innocentius és Szt. Symplicius
Esztergom, Bazilika: Szt. Bonifatius és Szt. Clemens
Győr, Székesegyház: Szt. Maximus
Homokkomárom, Plébániat.: Szt. Felix
Homonna, Kastélykápolna: Szt. Constantinus
Máriavölgy, Pálos kolostor.: Szt. Theodora
Monok, Kastélykápolna: Szt. Urbanus
Mosonmagyaróvár, Kapucinus kolostor.: Szt. Christina és Szt. Augustus
Mucsi, Plébániat.: Szt. Valerius Felicianus
Nagyszombat, Keresztelő Szt. János t.: Tíz szent mártír
Nagyvárad, Székesegyház(?): Szt. Bonifatius
Pécs, Székesegyház: Szt. Vincentius és Szt. Faustinus
Rozsnyó, Székesegyház: Szt. Neitus
Szentgotthárd, Ciszterci apátsági t.: Szt. Vincentius
Székesfehérvár, Nepomuki Szt. János t.: Szt. Candidus
Szombathely, Székesegyház: Szt. Placidus
Zalaszentgrót, Plébániat.: Szt. Innocentius

³⁶ Pécs, Székesegyház: Szt. Vincentius
Nagyvárad, Székesegyház(?): Szt. Bonifatius
Buda, Klarissza kolostor.: Szt. Bonifatius és Szt. Clemens

³⁷ Szt. Vitalis csontjai disztelenül, egyszerű fa ládában vannak elhelyezve Búcsúszentlászlón. A gyermekméretű győri Szt. Maximus ereklye csontjait a koporsón belül aranyszállal sűrűn átszőtt, alig áttetsző szövetanyagba burkolták. Ez eleve fölöslegessé tette a csontok díszítését vagy felöltöztetését, mivel a szemlélő a körvonalakat is csak nehezen láthatta.

³⁸ Balassagyarmat, Szentháromság t.: Szt. Felicianus; Eger, Székesegyház: Szt. Symplicius

³⁹ Az ereklyék eredetileg a jelenlegi klasszicista bazilika helyén állott barokk templom oltárait díszítették:

„3. István király oltára márványból, alatta szent Szimpliciusnak a római temetőből hozott teste nyugszik. Ez a hajó jobb oldalán van.

4. ugyanitt Szent László oltára márvány, alatta Innocentius csontjai szintén Rómából.” Egri Érs. Egyh. L. Canonica Visitatiók 1780.

Agriensis Cathedral A. Visitat. Canon. Praelimin Acta 3421, 9.

Ránk maradt Schattmann márványfaragó szerződése az említett két mellékoltárral, amelyben kötelezi magát 1770-ben, hogy a neki adott modell szerint egy évben belül azokat elkészíti. Voit Pal: Heves megye műemlékei II. 413. Miután az oltárasztal kialakításánál már figyelembe kellett venni az említett két katakombaszent földszintű ereklyéjének elhelyezését is, így feltételezzük, hogy a két ereklye 1770 előtt kerülhetett Rómából Egerbe.

Az adatokra és összefüggéseikre Lengyel László hívta fel figyelmemet.

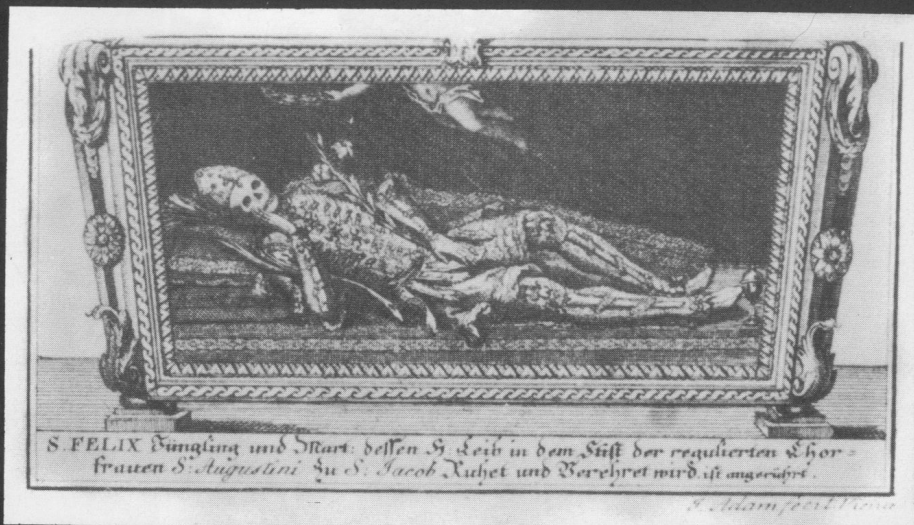
- ⁴⁰ Az ereklye fényképét közli Szikora András: A májusi fagyok és az Orbán-kultusz. Agrár-történelmi Szemle, 1983. XXV/1–2. 89–94.
- ⁴¹ Ebbe a csoportba sorolható a budai Nagyboldogasszony templomból a vízivárosi Szt. Erzsébet apácák templomába került Szt. Fortunatus ereklye is, melynek arcát viaszból formálták meg és aranszöveggel borították. Az időközben szétszóródott ereklyékről fénykép-felvételt közöl Pokorny Emánuel: 1935. 110.
- ⁴³ Schleich, Elisabeth und Erwin: Frommer Sinn und Lieblichkeit. Vom Zauber der „Schönen Arbeiten“ in Altbayern. Passau, 1973. 40.
- ⁴⁴ Acherman, Hansjakob: i.m. 1979. 79–87.
- ⁴⁵ L'évolution de l'image de la mort dans les sociétés contemporaine et le discours religieux des églises. Actes du 4e colloque du Centre de Sociologie du Protestantisme de l'Université des Sciences Humaines de Strasbourg, 3–5. Oktober 1974. Archives des Sciences sociales des Religions 39 (1975)
- ⁴⁶ Schleich, Elisabeth und Erwin: i.m. 1973. 14. bemutat például egy kézzel írt könyvet, amelybe egy bajor apáca a 18. században feljegyezte és rajzokkal illusztrálta, hogyan tanulta meg a filigránmunkák, díszítések stb. elkészítését.
- ⁴⁷ vö. Wassitzky, Clara: Klosterarbeiten aus dem Burgenlaendisches Landesmuseum. In: Helmut Fielhauer (Szerk.): Volkskunde und Volkskultur. Festschrift für Richard Wolfram. Wien, 1968. 416–427.; Lejard, André: L'orfevrie de la Joaillerie. Paris, 1942.

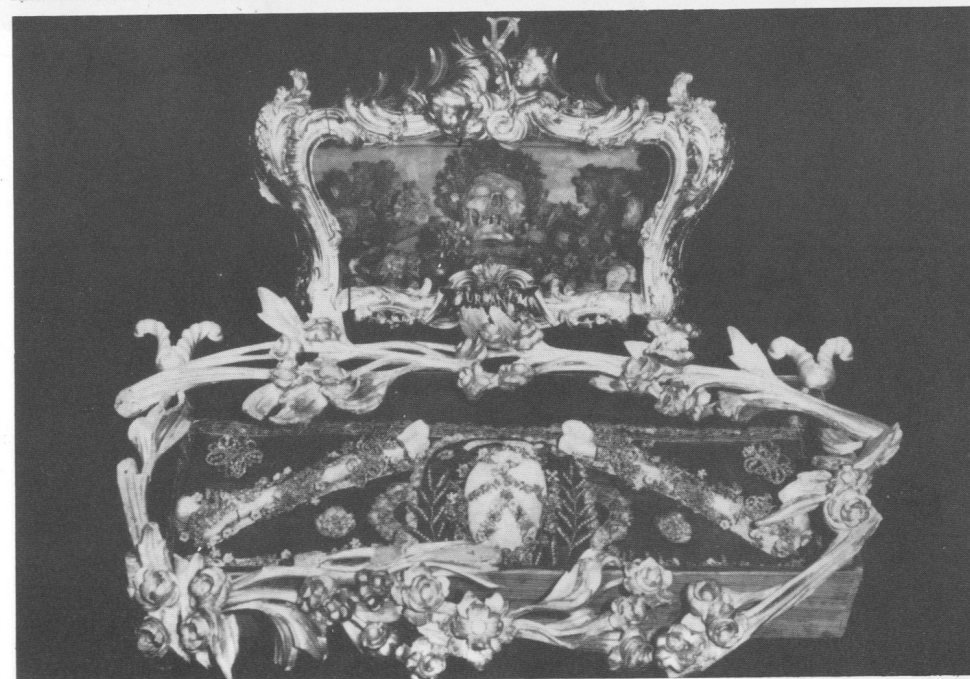
11. kép. (kat. sz. 48.)

12. kép. Schmitner, F. L.: Nagymőkei veduta a szentháromság előtt hódoló Szt. Annával és Szt. Julius katakombaszenttel 1750 (Rabcsek András által megjelentetett társulati könyvből.)

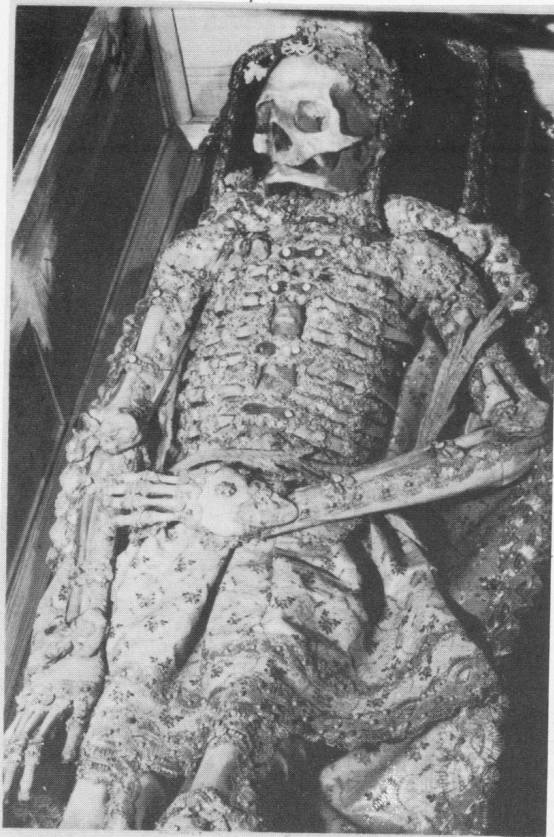

13. kép. Adam, J.: A bécsi St. Jakob-i ágostonos apácák kolostorában őrzött Szt. Félix ereklye

14. kép. (kat. sz. 11.)

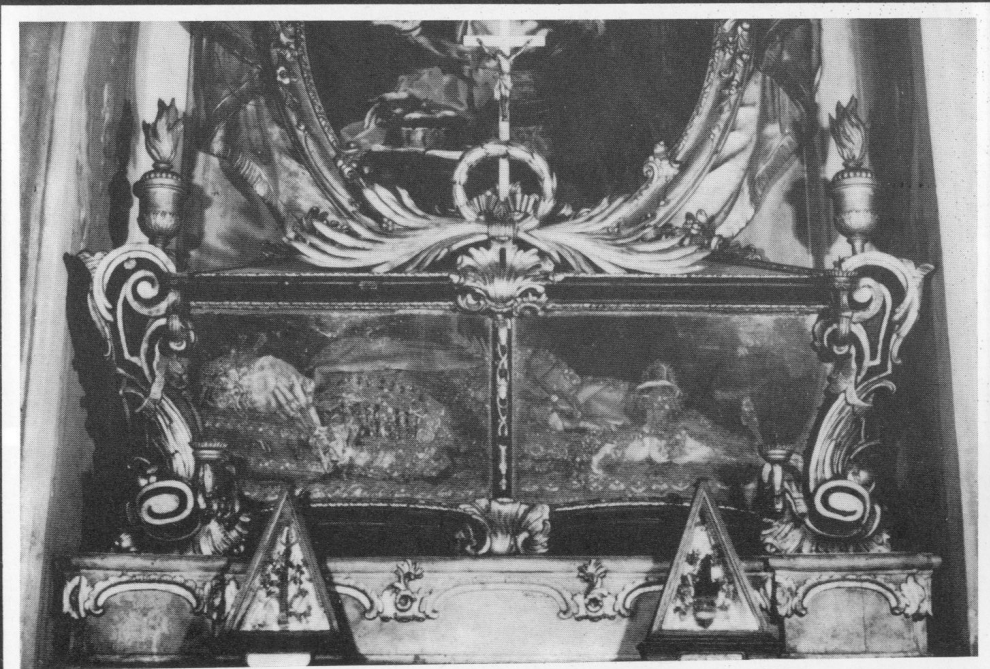
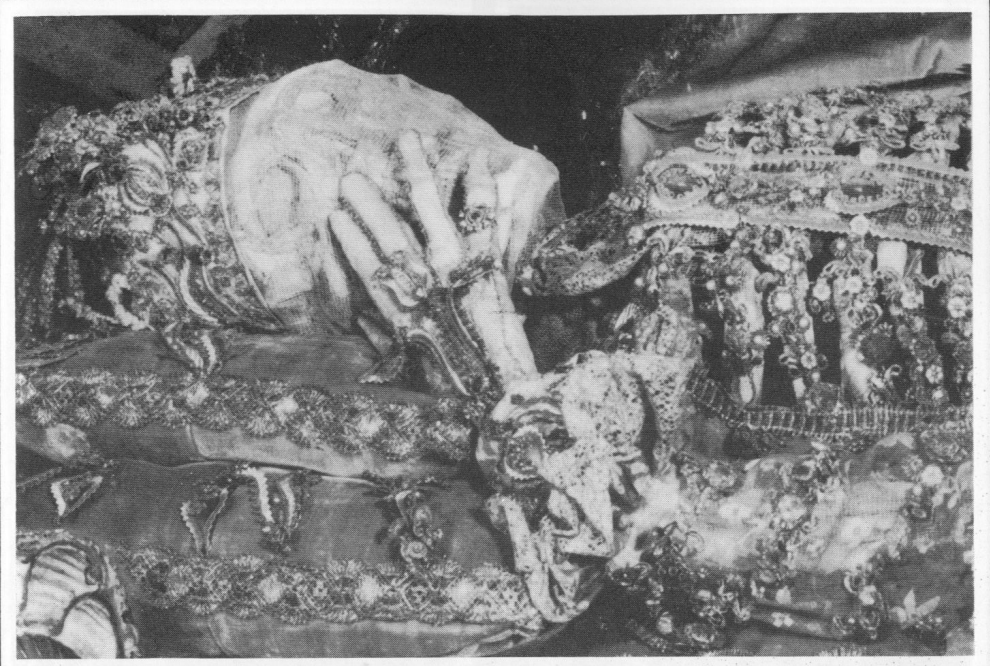
15. kép. (kat. sz. 1-2.)

16. kép. (kat. sz. 4.)

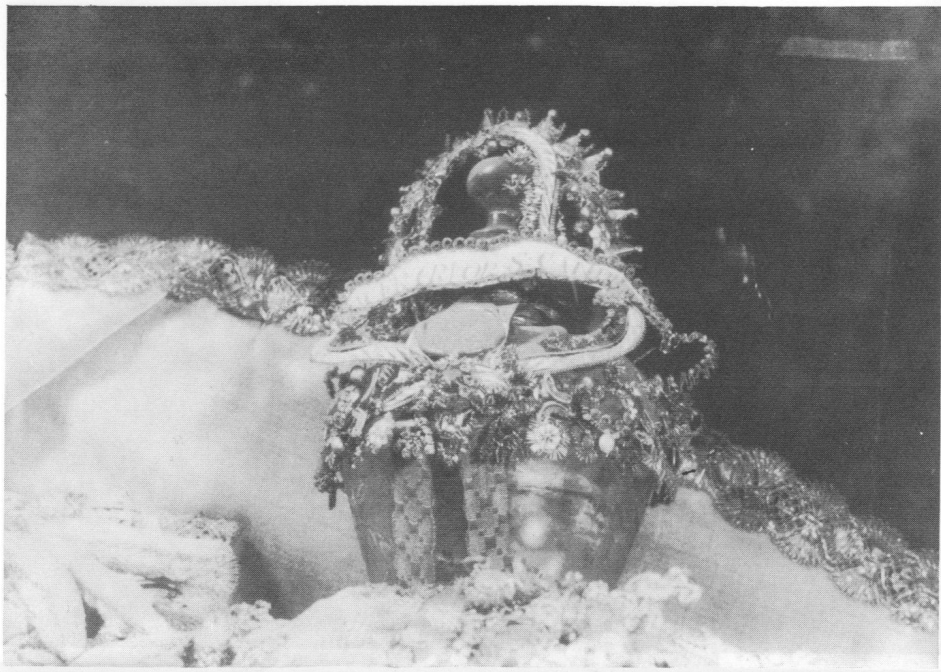

17. kép. (kat. sz. 4.)

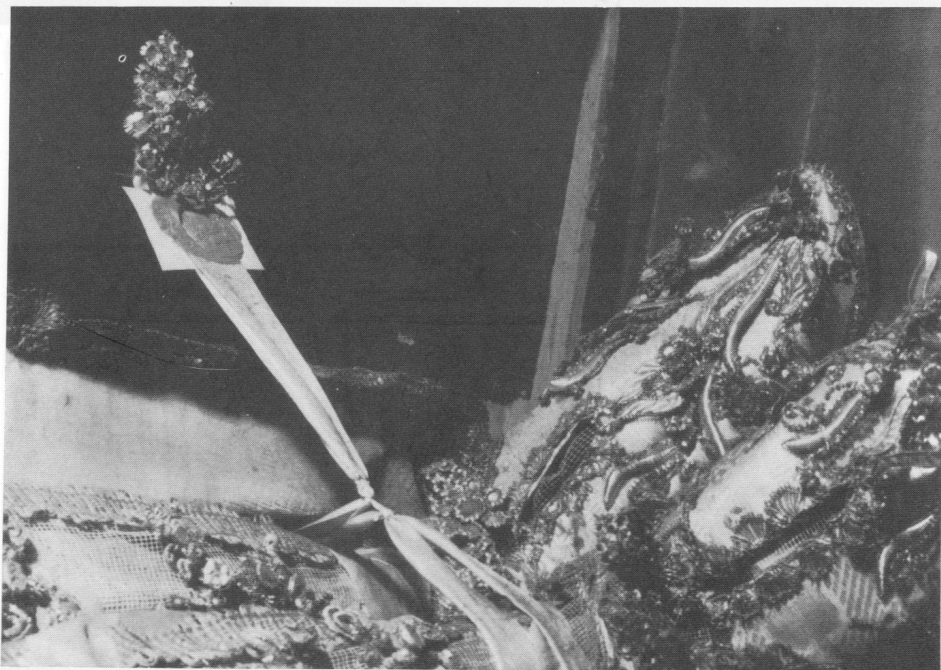

19. kép. (kat. sz. 6.)

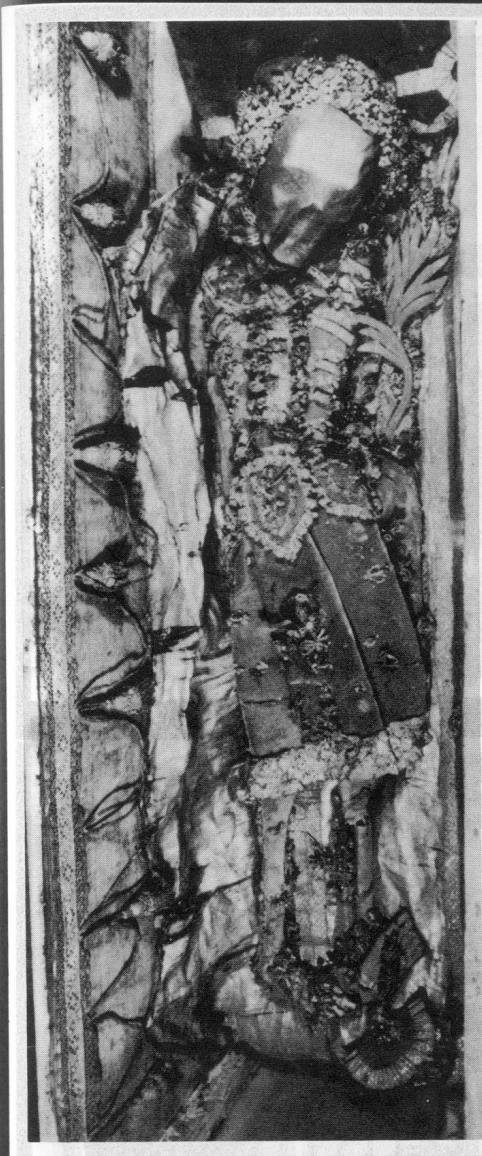
18. kép. (kat. sz. 6.)

21. kép. (kat. sz. 6.)

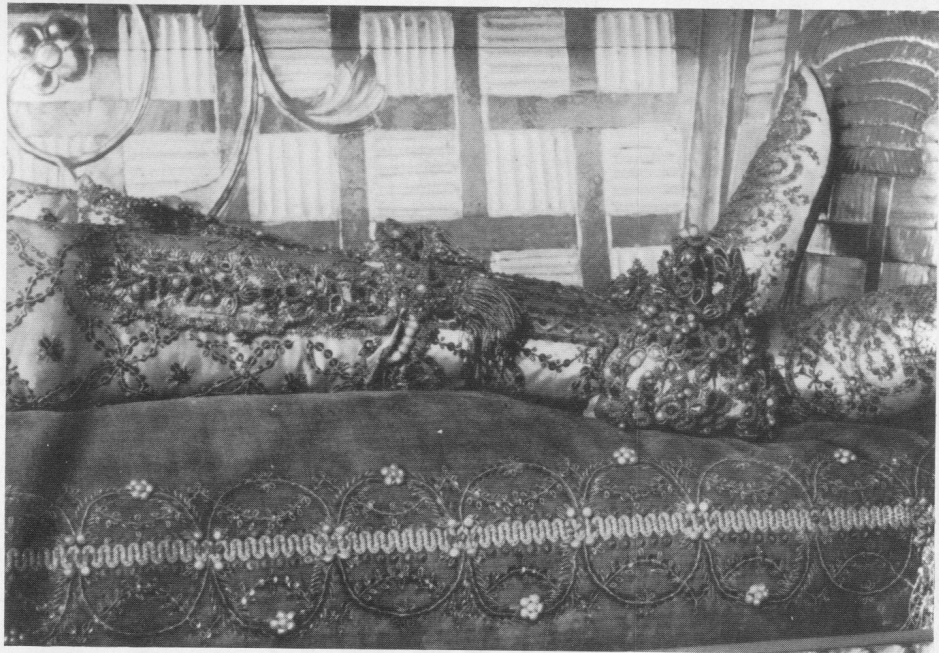
20. kép. (kat. sz. 6.)

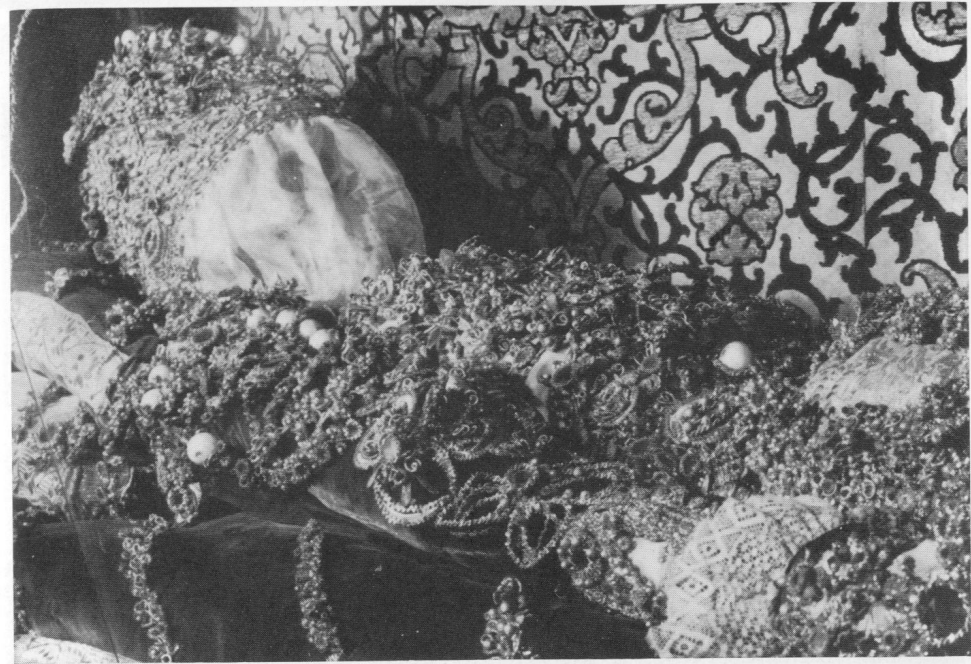
22. kép. (kat. sz. 9.)

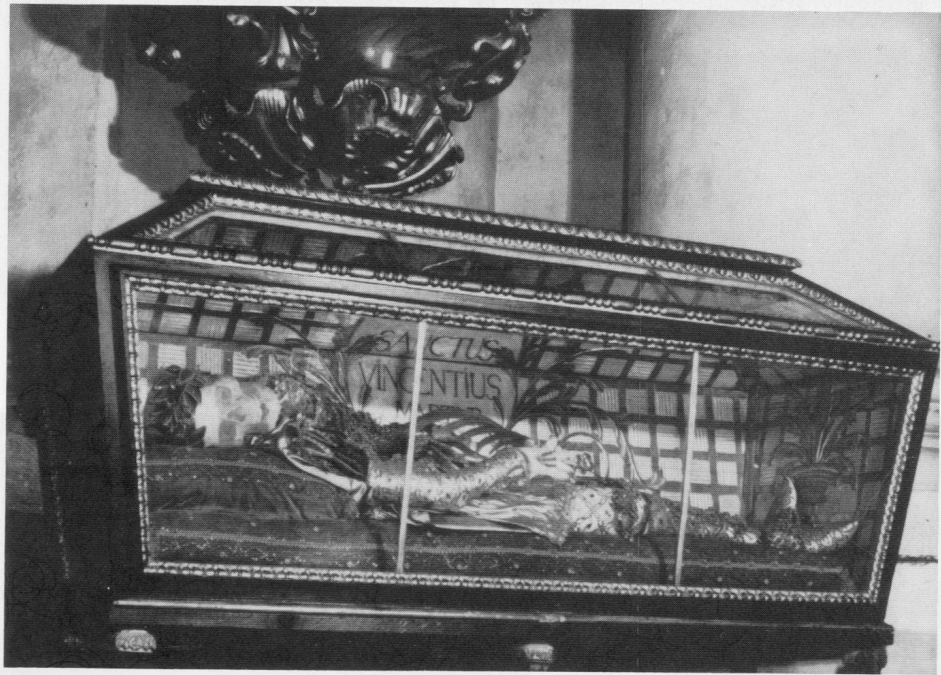
23. kép. (kat. sz. 10.)

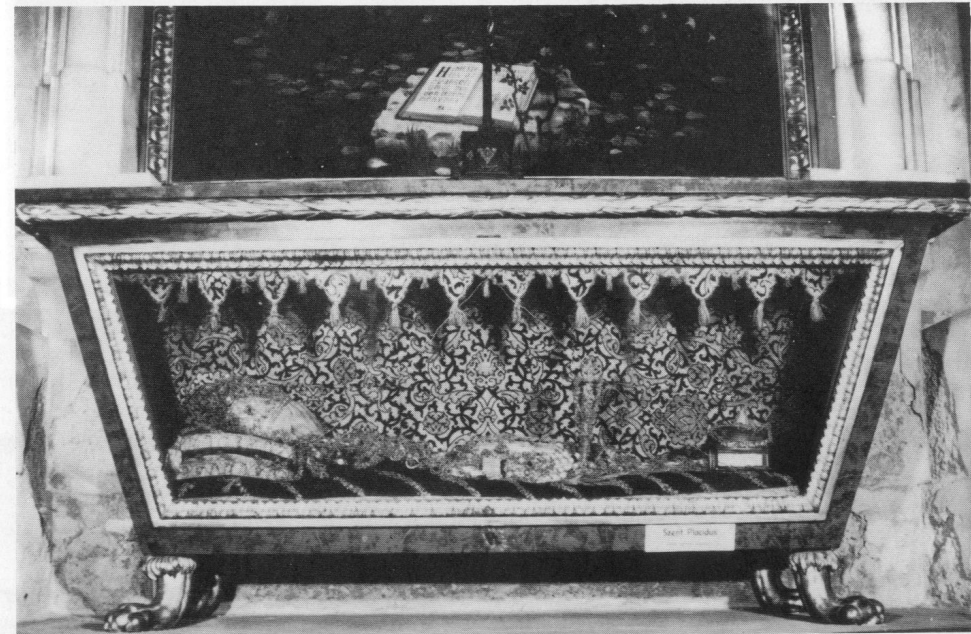
25. kép. (kat. sz. 7.)

26. kép. (kat. sz. 8.)

24. kép. (kat. sz. 7.)

27. kép. (kat. sz. 8.)

28. kép. (kat. sz. 3.)

29. kép. (kat. sz. 3.)